 © Mariusz Formanowicz, 2009-2026

Stefan Formanowicz

Stefan Rudolf Formanowicz (ur. 15 kwietnia 1901 w Rixdorf-Neukölln /Berlin/, zm. 26 kwietnia 1989 w Środzie Wlkp.) – powstaniec wielkopolski, żołnierz 1 Pułku Strzelców Wielkopolskich, uczestnik walk o Lwów i wojny polsko-bolszewickiej, urzędnik państwowy.

Stefan Formanowicz

Był synem szewca Szczepana Formanowicza rodem z Buku i Eleonory z domu Niejackiej z Grodziska Wlkp. Miał dwie starsze od siebie siostry i dwóch braci. Rodzice z czwórką dzieci pod koniec 1899 lub w 1900 roku wyemigrowali do Berlina w poszukiwaniu pracy. Tam 2 maja 1907 roku zmarł nagle ojciec rodziny. Po śmierci jedynego żywiciela pięcioro dzieci Szczepana i Eleonory trafiło do niemieckiego sierocińca. Tylko dzięki zapobiegliwości ich babki Marianny z Dybizbańskich Formanowiczowej dzieci wróciły do Buku. Tam w latach 1907-1915 Stefan uczył się w niemieckiej szkole powszechnej. Następnie terminował u cukiernika J. Kandulskiego w Grodzisku. Do harcerstwa przystąpił jeszcze w Buku w 1912 roku. Był jednym z pierwszych członków tamtejszej drużyny. Później także w Grodzisku wstąpił do drużyny harcerskiej (1916). Należał poza tym do Polsko-Katoliciekiego Towarzystwa Terminatorów i grodziskiego „Sokoła".

W Grodzisku zastał go wybuch Powstania Wielkopolskiego. 2 stycznia 1919 roku wstąpił w szeregi powstańcze. Miał wówczas 17 lat. Z kompanią grodziską walczył pod Rakoniewicami, Wolsztynem i Zbąszyniem. Fakt uczestnictwa oddziału grodziskiego w walkach o Wolsztyn i tuż potem Zbąszyń (5 i 6 stycznia 1919 roku), potwierdza ppłk. Józef Skrzydlewski, organizator i dowódca pierwszej grodziskiej kompanii powstańczej[1].

9 stycznia 1919 roku, wraz z grupą kolegów z młodszych roczników, został przeniesiony do Biedruska, do tworzącego się I Pułku Strzelców Wielkopolskich. Należał do 6 kompanii. W Biedruska po 2-3 dniach żołnierze otrzymali karabiny i przez styczeń, luty i początek marca byli intensywnie szkoleni, stając się regularnym wojskiem. Opowiadając na wezwanie Premiera RP Ignacego J. Paderewskiego, w dniach 12-13 marca, 1 Pułk Strzelców Wielkopolskich, w składzie Grupy Wielkopolskiej pod dowództwem płk Daniela Konarzewskiego, został przetransportowany koleją pod Lwów[2]. W walkach na Ukrainie żołnierze wielkopolscy wyróżniali się odwagą i wyszkoleniem wojskowym. Z istniejących źródeł wiemy, że 17 marca w czasie walki na linii Mielniki-Bar-Milatyn, w walce o most kolejowy, wyróżniła się 6 kompania por. Franciszka Rataja, w której służył Stefan. W ciągu dwudniowych walk o przerwanie blokady Lwowa, oddziały Grupy Wielkopolskiej całkowicie potwierdziły nadzieje pokładane w niej przez NDWP w Warszawie. Gen. Iwaszkiewicz w rozkazie z 19 marca podkreślił: „żelazne zastępy Wielkopolan pod dowództwem płk. Konarzewskiego brawurowym atakiem (...) wpłynęły na zwycięstwo". Od 20 marca do 17 kwietnia oddziały wielkopolskie prowadziły walki pozycyjne, zajmując odcinek długości 20 km od Gródka Jagiellońskiego do Henrykowa. Od 19 kwietnia 1919 Grupa Wielkopolska walczyła pod Lwowem, odblokowując miasto i przeciwdziałając ostrzałowi artyleryjskiemu grodu. W walkach na froncie ukraińskim I Pułk Strzelców Wielkopolskim brał udział do 5 czerwca 1919 roku. W dniu następnym oddziały wielkopolskie rozpoczęły powrót.

W Poznaniu Pułk został zreorganizowany. 29 lipca otrzymał rozkaz wymarszu na linię demarkacyjną Pawłowice-Włoszakowice, obsadzoną poprzednio przez 6 Pułk Strzelców Wielkopolskich. Pomimo zawartego rozejmu, dochodziło do szeregu drobnych starć w wyniku

których śmierć poniosło kilkudziesięciu żołnierzy[3]. 6 kompania obsadziła odcinek w okolicach Janiszewa, na prawo i lewo od wsi.

Po powrocie do Biedruska Stefan zachorował na zapalenie płuc. Z tego powodu nie wyjechał 8 października pod Bobrujsk na Białorusi. Po powrocie do zdrowia trafił na rekonwalescencję do baonu zapasowego I Pułku w Krotoszynie. W tym czasie doskonali swoje umiejętności strzeleckie, dobrze już opanowane w trakcie walk na froncie powstańczym i ukraińskim.

Z Krotoszyna, prawdopodobnie w październiku 1919, został wysłany do miejsca stacjonowania swojego Pułku. Bobrujsk został zdobyty przez oddziały wielkopolskie dowodzone przez płk. D. Konarzewskiego 29 sierpnia 1919 roku. Z początkiem września front stanął na rzece Berezynie, a 17 września 1919 pod Bobrujskiem dowodzone przez płk. Konarzewskiego wojska odniosły znaczące zwycięstwo nad bolszewikami. Od jesieni 1919 roku do maja 1920 Bobrujsk stał się bazą wypadową Pułku, podczas walk nad Berezyną i na Polesiu. Stamtąd pieszo (ok. 520 km w linii prostej) Pułk cofał się aż pod Warszawę do Wielkiego Gołębia. Tam oddziały wizytował marszałek Piłsudski. Dalej ciężarowymi samochodami Pułk został skierowany do Garwolina, skąd ruszył do bitwy warszawskiej. Pod Mińskiem Mazowieckim, w dn. 17 sierpnia 1920 roku Stefan został dwukrotnie raniony w rękę. Po pobycie w szpitalu w Łodzi został odesłany do domu.

W dwudziestoleciu międzywojennym należał do Związku Inwalidów Wojennych Rzeczypospolitej Polskiej, w którym na X lecie działalności, otrzymał odznakę honorową, oraz do Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej[4]. W pierwszych dniach okupacji hitlerowskiej, za aktywną patriotyczną działalność na terenie Gostynia, w którym mieszkał od 1929 roku, aresztowany i tylko przez szczęśliwy przypadek nie został rozstrzelany na Rynku, jak wielu innych zakładników[5]. Potem w Buku dwukrotnie aresztowany przez Gestapo wskutek donosów miejscowych Niemców, był bity i maltretowany z udział w Powstaniu Wielkopolskim oraz za przeciwstawianie się propagandzie hitlerowskiej. Uniknął Fortu VII dzięki wstawiennictwu Paula Müllera – jednego z przyzwoitych Niemców, któremu Stefan był potrzebny do prowadzane firmy, gdyż znał bardzo dobrze język niemiecki i księgowość.

Po wojnie pracował w Starostwie Powiatowym (późn. Powiatowej Radzie Narodowej) w Gostyniu na stanowisku Kierownika Wydz. Zdrowia i Opieki Społ. Zajmował się m.in. organizowaniem domów dziecka w dworach po byłych niemieckich właścicielach ziemskich, przeznaczonych dla polskich sierot odzyskanych z terenów Niemiec. Po przeprowadzce do Koźmina pracował w Urzędzie Miasta i Gminy na stanowisku Kierownika Wydz. Gospodarki Komunalnej i Mieszkaniowej. Na emeryturę odszedł w wieku 72 lat. Stale pracował jednak społecznie. M.in. przez wiele lat był kuratorem dla nieletnich przy Sądzie Rejonowym w Jarocinie. Będąc już w podeszłym wieku, był przez kilka kadencji sekretarzem Koła ZBoWiD w Koźminie Wlkp. W szczególności zajmował się losami byłych powstańców wielkopolskich. Występował o weryfikacje i potwierdzenie ich udziału w Powstaniu, o nadanie odznaczeń i medali, o awanse na wyższe stopnie wojskowe, o przyznanie dodatków kombatanckich, o pomoc dla znajdujących się w trudnej sytuacji, o sanatoria dla rekonwalescentów itp. Pomógł wielu ludziom.

Stefan Formanowicz został zweryfikowany jako powstaniec wielkopolski i ujęty w spisie przechowywanym w Archiwum Państwowym w Poznaniu[6]. W dn. 21 listopada 1967 roku za udział w Powstaniu Wielkopolskim awansowany do stopnia podporucznika.

Zmarł 26 kwietnia1989 roku. Został pochowany na cmentarzu w Środzie Wlkp. w rodzinnym grobowcu Formanowiczów. W Jego pogrzebie uczestniczyło liczne grono kombatantów z pocztem sztandarowym Koła. Został uhonorowany umieszczeniem imienia i nazwiska na tablicy pamiątkowej z listą powstańców wielkopolskich. Tablica ta znajduje się w kwaterze powstańców na cmentarzu w Środzie Wlkp.

 © Mariusz Formanowicz, 2009-2026

Ordery i odznaczenia

* Odznaka pamiątkowa Wojsk Wielkopolskich (10.04.1921)
* Medal Dziesięciolecia Odzyskania Niepodległości (25.05.1929)
* Medal Niepodległości „Bojownikom Niepodległości” (17.03.1938)
* Odznaka „Orląt” za walki w obronie Lwowa (28.04.1938)
* Brązowy Medal za Długoletnią Służbę (14.09.1938)
* Ryngraf pamiątkowy harcerzy z czasów walk o niepodległość (21.03.1939)
* Srebrny Krzyż Zasługi (21.08.1939)
* Wielkopolski Krzyż Powstańczy (04.11.1958)[7]
* Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski „Polonia Restituta” (13.12.1967)

Przypisy

[1] Skrzydlewski Józef, *GRODZISK* [w’] Gomolec Ludwik. *Powstanie Wielkopolskie 1918-1919*, Poznań 1957; str. 53.
[2] Bogusław Polak, *Oddziały Wojska Wielkopolskiego pod Lwowem 1919 rok*, (Dostęp: Komisja Historyczna Zarządu Głównego Towarzystwa Pamięci Powstania Wielkopolskiego)
[3] Piotr Bauer, *55 Poznański Pułk Piechoty*, Warszawa 1991.
[4] „Formanowicz Stefan ur. 15.04.1901”. [w:] APP, Zespół 53/884/0/1/45: Ewidencja członków Związku Weteranów Powstań Narodowych Rzeczypospolitej Polskiej
[5] Robert Czub, *Zakładnicy w Gostyniu*, Dostęp: Muzeum w Gostyniu)
[6] APP, Zespół 53/884/0/; Związek Powstańców Wielkopolskich w Poznaniu, Spis zweryfikowanych.
[7] Uchwała Rady Państwa nr 11.04-0.898 z dnia 1958-11-04. Na podstawie: Listy odznaczonych Wielkopolskim Krzyżem Powstańczym. autorstwa WTG „Gniazdo".